

SØVÆRNET
FREDERIKSHAVN
NYT

November 1988

Søværnet Frederikshavn Nyt

SVN FRH NYT

Redaktionskomite:

Flådestation Frederikshavn FLS FRH

Kontakt- og Velfærdsbef. mand
oversergent Leif H. Petersen
telefon 4060.

Personelbefalingsmand
seniorsergent
Søren H. Jensen
telefon 5535.

Foto Y 375
marineoverkonstabel
Michael Matinussen
telefon 4729.

Presseofficer
orlogskaptajn
Arne Esbensen
telefon 3304

Kattegat Marinedistrikt KGM

marinespecialist
Bjarne Krøgh-Pedersen
telefon 4470

Inspektionsskibeskadren ISE

kaptajnløjtnant
Ole Eller Nystad
telefon 7205

Kampinformationsskolen AIS

orlogskaptajn
Walther Rasmussen
telefon 7010

Søværnets Sergent- og Reserveofficersskole SRS

seniorsergent
Svend Jørgensen
telefon 7121.

Søværnets Idrætsforening SIF

orlogskaptajn
Henning Grevelund
telefon 7203.

SVN FRH NYT er til brug for Søværnets personel i Frederikshavnsområdet.

Yderligere oplysninger kan som regel indhentes i bestemmelser, befalinger, reglementer og ordrer m.m., som normalt er tilgængelige på tjenestestederne.

Redaktionen påtager sig intet ansvar for indsendte materiale og forbeholder sig ret til at forkorte indlæg og breve.

SVN FRH NYT udkommer medio FEB, MAJ, AUG og NOV måned.

Redaktionen slutter 5 dage før den måned bladet udkommer.

INDHOLD:

Ny chef udtaler sig	4
"Fun-boat-race"	5
Omvendt rejsegilde	7
Nyt fra cafeteria	9
Personel nyt	11
Tyske betonanlæg	12-17
Bestyrelsen	18

Eftertryk er kun tilladt med flådestationens presseofficers godkendelse.
Henvendelse på telefon 08 42 19 55 lokal 3304.

TRYK

PP-TRYK I/S
Skolegade 6 - 9300 Sæby
Telefon 08 46 70 06

Redaktionsadresse:

Velfærdstjenesten
Flådestation Frederikshavn
Postbox 711
9900 Frederikshavn

Tyske betonanlæg giver ny viden om besættelsestiden 1940-45.

Af museumsinspektør dr. phil. Per Ole Schovsbo, BANGSBOMuseet og stud. mag. Jens Ole Christensen formand for Besættelsestidshistorisk Selskab for Nordjylland.

Der er næppe mange anlæg fra vor historie, der springer så meget i øjnene, som de tyske betonbunkere langs Jyllands vestkyst. Mindre kendt er anlæggene inde i landet og langs Nordjyllands østkyst, hvor Frederikshavnsområdet tegner sig for hovedparten.

Vi har fra tyske arkiver oplysninger om ca. 5.500 betonbunkere, som tyskerne opførte rundt om i landet, men stikprøver har vist, at der er mange flere. Rimeligvis er der ca. 2.000 alene i Nordjylland, heraf ca. 250 - 300 i Frederikshavnsområdet.

Arkivoplysningerne er slet ikke tilstrækkelige, hvis vi søger at få anlæggenes lokale historie belyst, og knap nok hvis vi søger, at få historien kortlagt på landsplan. Og hvorfor skulle man også det? Er de ikke ligegyldige levn fra en mørk tid, vi bør glemme så hurtigt som muligt?

Som kulturhistorisk lokalmuseum med besættelsestiden i Nordjylland som et speciale, er BANGSBOMuseet nødvendigvis engageret i registreringen af tyske bunkere. Ikke fordi de er noget særligt for vor del af landet, men netop fordi de er så almindelige. Og arbejdet med de tyske befæstningsanlæg giver os ny viden om besættelsestiden i vort område. I det følgende lidt om vore foreløbige resultater:

Tysk radarbunker i Frederikshavnsområdet.

Den tyske befæstning af Frederikshavn 1940-45

De tyske befæstningsanlæg blev ikke bygget på een gang i løbet af 1940-45. - Vi kan efterhånden se mindst tre byggefaser: den første fra 1940 til 1943, den anden fra 1943 til sent 1944 og den tredje fra sent 1944 til maj 1945.

1940-43

I perioden 1940-43 var tyskerne stort set i offensiven, og faren for en egentlig invasion på de Vesteuropæiske kyster var ringe. Indtil udgangen af 1942 anlagdes en række kystbatterier som punktfor-svar langs Jyllands vestkyst, østkysten af Nordjylland og spredt rundt langs sunde og bælder. Meget tidligt var det tyske flyvevåben engageret i udbygningen af flyvepladserne f.eks. omkring Aalborg, Thisted og også ved Frederikshavn (Knivholt), mens det tyske søværn var engageret i sikringen af havnene, herun-

der i høj grad også Frederikshavn, ved at udstyre dem med spærringer og artilleri. Målet var, at forsyningsvejene til Norge blev befæstet og udbygget.

Befæstningen af Frederikshavn bestod i denne periode af to luftværns/sømålsbatterier og et sømålsbatteri, alt i feltmæssig opstilling. Allerede i foråret 1940 opstilledes et 15 cm sømålsbatteri, formodentligt lige syd for Pikkerbakken, og to 105 mm luftværns/sømålsbatterier, henholdsvis på Apholmen og syd for Pikkerbakken. 15 cm batteriet flyttedes i efteråret 1940 tilbage til Tyskland og afløstes, formodentligt samtidigt, af et batteri bestående af fire danske 12 cm kanoner fra Dragørfort. Fra denne periode stammer formodentligt også tårne af træ på havnen og i og omkring Knivholt skov, bevæbnede med lettere luftværnsskyts, samt feltmæssige lyskasterbatterier og lytteposter.

Hovedparten af anlæggene i Østvendssyssel i denne periode omfattede jordstillinger forstærket med tømmer og betonstandpladser til kanonerne samt barakker til mandskabsbeboelsen. De få betonanlæg fra denne periode er relativt tyndvæggede, og skulle give en vis sikring af især lazaretter og ammunition mod luftangreb. De var ikke bygget til at modstå massive angreb som kystforsvarsanlæggene senere blev det. I Frederikshavn har vi sådanne anlæg med tynde vægge ved Frydenstrand, Knivholt, Øster Dal og Tøttenborg.

Hovedparten af anlæggene fra 1940-43 er ikke belyst af danske og tyske arkiver, de planlagdes og udførtes lokalt. De ses lidt tilfældigt omtalt i efterretningsrapporter og i tyske krigsdagbøger. Dog er et stort tegningsmateriale vedrørende flyvepladsen bevaret i Forsvarets Bygningstjeneste, Vestre Bygeadministration. Det er udført af de

entreprenører, der efter den danske regerings henstillinger påtog sig arbejderne.

1943-44

I 1943 var krigen afgørende vendt til tyskernes ugunst, og de var nu tvunget i defensiven. En allieret invasion var nu en realistisk mulighed. I denne periode udbyggedes og befæstedes den tyske "Atlantvold" med opførelsen af en række standardbunkere med 2-3 m tykke mure. Byggeriet var velorganiseret, og anlæggene fra denne periode kender vi stort set allesammen. Målet var at etablere et sammenhængende bemandet invasionsforsvar mod vest, fra Spanien til Nordnorge med udløbere langs Nordjyllands østkyst til Lillebælt, Nordfyn, Nordsjælland og Øresund. En del af den franske middelhavskyst blev også befæstet. Arbejdet fortsatte ufortrødent, på trods af den allierede invasion i Normandiet 6. juni 1944, hvor Atlantvolden blev gennembrudt.

Frederikshavn blev i denne periode kraftigt befæstet. Organisatorisk udgjorde byen med den betydningsfulde havn det første led af den danske del af

emmering
MALERFIRMA
08 42 01 11
Grønlandsvej 14
Biltilf. 049-566 42

Atlantvolden, og det markeredes på forskellig vis. Batterierne omkring byen blev nu opstillet i kraftige betonanlæg og, sammen med flyvepladsen og til dels også havnen, udbygget til forsvarsmæssige støttepunkter inden for forsvarsområde Frederikshavn. Hvert enkelt støttepunkt eller støttepunktsgruppe blev omgivet af mortar- og maskingeværstillinger, pigtrådsspærringer og minefelter m.m., og udenom hele byen anlagdes en spærring af pansergrave, minefelter og pigtrådsspærringer, understøttet af spredte grupper af mortar- og maskingeværstillinger og mandskabsbunkere.

I slutningen af 1943 omarmeredes de to luftværns/sømbatterier fra 105 mm til 75 mm kanoner, og formodentligt i den forbindelse opstilledes endnu et 75 mm luftværns/sømbatteri på Deget, vistnok i sommeren 1944. Luft-

værnets effektivitet blev flere gange demonstreret, og der ligger endnu vræget af et nedskudt bombefly på havbunden ud for Hirsholmene.

Det store batteriområde ved Pikkerbakken blev også udbygget i 1943-44. Sømbatteriet blev 1944 omarmeret med fire 15 cm kanoner fra artilleriskibet "Niels Juel", der blev opgivet efter kamp mod tyskerne 29. august 1943 i Isefjorden. Men der kom også andre installationer på området, som kom til at spille en central rolle som kommandostation for hele kystforsvaret af Nordjylland. Med radarkædernes udbygning i samarbejde mellem søværn og flyvevåben, blev området sammen med Deget, Hirsholmene og rimeligvis også Læsø et vigtigt redskab i overvågningen af allierede bevægelser i Katte-

gat og tilhørende luftrum. Det forklarer i hvert fald den heftige aktivitet lige indtil kapitulationen.

Havneområdet blev ligeledes 1944 bestykket med et 7,5 cm batteri af tidligere danske kanoner i feltmæssig opstilling, men med enkelte meget svære betonanlæg med op til 3 m tykke mure, på det område hvor nu jernbanestationen ligger. Tilkørselsvejene til havnen blev spærret med betonmure og indsejlingen sikret med udspændte net og kabelminer.

Vest for byen lå flyvevåbnets område omkring Knivholt. Oprindeligt benyttedes Hjørringvejen som startbane for lettere jagerfly, senere blev markerne mod syd jævnet og omdannet til to landingsbaner på kryds. Hangarer og rullebaner samt flyverskjul havde mod krigens slutning så god en standard, at man fra allieret side planlagde bombing af anlæggene. Baner for tunge fly blev anlagt nord for Knivholt skov, mens det lette luftværnsskyts formodentligt flyttedes mod øst, til Hirsholmene og Deget. Trætrærne i Knivholt skov forsvandt i hvert fald sent i 1944 og de tilhørende mandskabsbunkere rummedes efter få måneders brug.

Hovedparten af betonanlæggene kendes fra denne byggefase. Men de seneste tyske kort viser kun en del af de planlagte og opførte anlæg og de løbende indberetninger til pionerstaben, der stod for byggeriet i denne fase, fortæller ikke, hvor de forskellige anlæg er placeret. Hertil kommer, at indberetningerne er uhyre optimistiske. Der hvor vi i terrænet kan kontrollere dem, viser det sig ofte, at færdigmeldte anlæg ikke var kampklare. Man slækkede på kravene til gasbeskyttelse, beskyttelse mod kraftig artilleribeskydning samt de sanitære installationer, der i forvejen ikke havde en særlig høj standard.

1944-45

Den sidste byggefase tog fart efteråret 1944 og indtil kapitulationen maj 1945. Den gennemførtes som følge af frygt for allieret og svensk invasion fra nord og øst, og man søgte fra tysk side at imødegå truslerne ved at planlægge et mægtigt anlæg på Læsø (Batterie Nibelung) omfattende flyveplads, radarinstallationer, ubådsanlæg og ikke mindst et svært kanonbatteri. Ved kapitulationen ses imidlertid kun et antal barakker, feltmæssige kanonbatterier og pigtrådsspærringer på Læsø. Fra denne sene del af besættelsen stammer også de tyske planer om at anlægge en flyveplads ved Sæbygård, udbygge batteriet ved Langtved ved Sæby med eenmandsubåde, udbygge pansergrave og spærringer på tværs af Vendsyssel og forberede ødelæggelser af havne, broer og lignende. En del af disse planer blev faktisk gennemført, og luftfotos fra april 1945 viser et kæmpemæssigt system af pansergrave på tværs af landsdelen fra Frederikshavn til Hjørring.

Tysk bunker med kampvognstårn i Frederikshavnsområdet.

Langs østkysten opførtes en række mindre anlæg af meget dårlige materialer. Armeringsjern med forkerte dimensioner, genbrugte mursten, dræn-

DAMSGAARD

HUSET MED DE GODE FØDEVARER

Cafeteria – her spiser man godt og hygger sig...

rør i stedet for stålørskanaler er hyppigt forekomne træk. Ståldøre og stållofter ses ikke anvendt mere og anlæggenes vægtykkelse er 20-30 cm. Hovedparten af anlæggene har formentlig også været opbygget af jord og tømmer - og siden fjernet. Tyske og danske kilder er slet underrettet om denne byggefase. Den tyske administration var ved at bryde sammen, og de danske kommissioner efter kapitulationen anså ikke anlæggene for at have militær betydning.

Formentlig som et led i denne udbygning blev to af luftværns/sømlsbatterierne omkring Frederikshavn (Nord og Süd) 1945 atter omarmet fra 75 mm til 105 mm, hvilket dog ikke var færdiggjort ved kapitulationen.

Efter kapitulationen 5. maj 1945 gennemførte de allierede systematiske demontager og ødelæggelser af tysk

krigsmateriel. Vi ser sprængninger af fly i Aalborg og ved Knivholt, ødelæggelser af militær udrustning og materiel, våben og ammunition, men ikke kystartilleriet, som kunne genanvendes, samt beslaglæggelse af en del af værnemagtens arkiver. Lokalt havde modstandsbevægelsen sikret sig de dele af arkiverne, der havde betydning for efterretningstjenesten og retsopgøret, men meget store arkivmængder havde tyskerne selv destrueret i dagene før kapitulationen. Det gik især ud over flyvevåbnets arkiver, hvorfor vi idag er meget dårligt underrettet om dette værns lokale installationer.

Efter de allieredes frigivelse af de tyske anlæg blev de undersøgt af danske militære myndigheder med henblik på genanvendelse i et dansk kystforsvar. Naturligvis var hovedparten af anlæggene uden interesse, dels fordi materiellet var forældet, dels fordi den mili-

tære situation efter tyskernes sammenbrud havde ændret sig. Kun to tyske anlæg blev bevaret: Bangsbofort, det tidligere Støttepunkt Frederikshavn Süd med et 15 cm sømlsbatteri og et 105 mm luftværnsbatteri, og Hornbæk Batteri, der kun var et jordanlæg bestykket med et 12 cm sømlsbatteri. Bangsbofort blev opgivet i begyndelsen af 60'erne, og ligger endnu hen, Hornbæk Batteri blev opgivet i begyndelsen af 50'erne, og sløjft. De danske kommissionsrapporter har derfor ikke så meget at fortælle de historiske interesserede.

Med 40 års forsinkelse udarbejdes der i disse år en ny rapport om de tyske anlæg. Det er miljøministeriets komité i kulturhistoriske anliggender, Viggo Nielsen, hvis medarbejder, orlogskaptajn Peter Thorning Christensen, der har påtaget sig opgaven, inden det bliver for sent. Takket være en lokal bunkersgruppe, hvis medlemmer hovedsageligt rekrutteres fra Hjemmeværnet, kan BANGSBOMuseet bidra-

ge til denne landsdækkende registrering med undersøgelser af dele af Nordjylland. Gruppen er organiseret indenfor Besættelsestidshistorisk Selskab for Nordjylland, der har hjemsted i Frederikshavn, og medlemmernes gennemsnitsalder er så lav, at kun meget få kan have nogen personlig erindring om besættelsen.

Interessen for 2. Verdenskrig hos de unge er i disse år stigende. På BANGSBOMuseet må vi derfor forsøge, at fortælle historien så redeligt som muligt for at undgå, at perioden får et skær af romantik og spænding. Det er grunden til, at museet gerne vil genskabe et par rum i en tysk bunker og måske engang flytte udstillingen om besættelsen ud i en hangar ved Knivholt. Her vil de rette rammer være til stede, samtidigt med at museets betrængte magasinforhold bliver afhjulpet, og vi kan anvende den ledige plads på Bangsbo til at formidle den øvrige lokalhistorie i Frederikshavn kommune.

SERVICEKONTO.
HØJT FORRENTET LØNKONTO.

Til folk, der ikke ødsler med checks.

De får 100 gratis checks årligt til Deres rådighed. Plus et Dankort, som De kan bruge, når De skal have penge eller købe ind.
Belønningen for et fornuftigt checkforbrug er ekstra høj rente.
Kom ind i Handelsbanken og lad os sammen regne ud, hvor meget mere De får ud af lønnen med en Servicekonto. Danmarks bedste lønkonto.

Frederikshavn - er også
HANDELSBANKEN

